

prof. dr hab. Marta Gancarczyk
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej
Instytut Ekonomii, Finansów i Zarządzania
Katedra Finansów i Ekonomii Międzynarodowej

Recenzja pracy doktorskiej mgr Łukasza Cywińskiego

Efekty zewnętrzne bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Rola polityki państwa w przyciąganiu inwestycji zagranicznych je generujących

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, recenzja obejmuje trzy kryteria, dotyczące 1) wykazania ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie ekonomia i finanse, 2) umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i 3) oryginalności rozwiązania problemu naukowego.

1) Ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomia i finanse

Oceny tego aspektu dokonano odnosząc się do wyboru tematyki, prezentacji teoretycznego tła i stanu wiedzy w ramach wybranego tematu, identyfikacji problemu naukowego i hipotez. *Tematyka podjęta w pracy* jest istotna z punktu widzenia teorii w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz polityki gospodarczej. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ), ich zewnętrzne efekty oraz odpowiedź w postaci interwencji publicznej, stanowią trwały przedmiot badań i ekspertyz na poziomie krajów i międzynarodowych instytucji. Zarówno stan badań naukowych, jak i potrzeby polityki gospodarczej, w pełni uzasadniają temat pracy jako ważny i nowatorski, ze względu na rzadko przyjmowaną perspektywę regionalną. Przeprowadzona w pracy systematyzacja wiedzy w tym obszarze ma charakter wszechstronny i tworzy właściwe podstawy do określenia stanu badań i luk badawczych, a także do identyfikacji problemu naukowego i zaprojektowania metody badań własnych.

Autor prowadzi *analizę literatury przedmiotu w oparciu o szeroki przegląd studiów*, głównie anglojęzycznych, opublikowanych w uznanych wydawnictwach. Wykaz bibliografii osiągnął znaczącą liczbę 344 pozycji, dobranych trafnie do teoretycznych podstaw i obszarów badawczych pracy, co pozwala docenić właściwe podstawy do opracowania metody badań własnych. Należy docenić, że dominujący w pracy narracyjny przegląd literatury został wzbogacony o analizę bibliometryczną, z zastosowaniem techniki zgłębiania tekstu (*text mining*), przy użyciu odpowiedniego oprogramowania. Analiza umożliwiła redukcję ewentualnych braków w narracyjnym przeglądzie literatury i objęła bibliometryczne opisy 95 anglojęzycznych i 47 polskojęzycznych artykułów.

Autor przedstawia przesłanki i etapy rozwoju BIZ, definiuje istotę zjawiska i jasno deklaruje oraz uzasadnia przyjętą w pracy definicję. Usystematyzowano fazy i uwarunkowania globalizacji, z uwagą na technologiczne i instytucjonalne aspekty. Zaprezentowano także *podstawy teoretyczne*, które opierają się głównie na teoriach efektów zewnętrznych i internacjonalizacji przedsiębiorstw. Zarówno zakres treści, jak i znajomość ewolucji koncepcji i teorii oraz *stanu badań empirycznych*, potwierdzają wiedzę Autora w zakresie analizowanych zjawisk i odpowiednich obszarów dyscypliny. Wnioskowanie jest poprawne i prezentuje ewolucję stanu wiedzy, jak i bieżący stan badań nad BIZ, ich efektami i miejscem w polityce gospodarczej.

Zgodnie z ewolucją podejść do przesłanek i efektów BIZ, podkreślono znaczenie inwestycji wiedzochłonnych i zdolności absorpcyjnych w goszczącym regionie. Metodę badania empirycznego oparto na podejściu mieszanym, które objęło zaawansowane techniki ekonometryczne, jako dominującą metodę, oraz jakościowe badanie źródeł wtórnych, z wykorzystaniem analizy treści. Dobór metod dowodzi znajomości współczesnej metodologii w dyscyplinie ekonomia i finanse, zwłaszcza w subdyscyplinie ekonomii.

Autor definiuje wiedzochłonne inwestycje przez pryzmat sektorów wysokiej techniki według klasyfikacji OECD, co uzasadnia wskaźnik wiedzochłonności stosowany do tej klasyfikacji. W literaturze dotyczącej umiędzynarodowienia działalności gospodarczej, nasylenie wiedzą i obszary wyższej wartości dodanej łączone są jednak nie tyle z rodzajem sektora, co ze skrajnymi elementami łańcucha wartości, jak badania i rozwój oraz działania marketingowe. Koncepcja globalnych łańcuchów wartości, kładąc akcent na wartość dodaną,

byłaby też bliska stosowanemu w pracy pomiarowi zewnętrznych efektów BIZ, przez pryzmat komparatywnej przewagi w zakresie wartości dodanej.

Wykorzystane w dysertacji teorie międzynarodowego biznesu pokazują perspektywę przedsiębiorstw realizujących BIZ - przesłanki ekspansji oraz przyczyny i korzyści lokalizacji. W mniejszym jednak stopniu wyjaśniają perspektywę regionu przyjmującego inwestycje - znaczenie BIZ dla rozwoju terytorium i rolę polityki gospodarczej, tymczasem ta perspektywa dominuje w pracy. Pomocne w tym względzie mogłyby być teorie rozwoju regionalnego, z podziałem na endo- i egzogeniczne, wśród których Autor wymienia poglądy Hirschmana. Mimo tych polemicznych spostrzeżeń, należy uznać, że prezentacja stanu wiedzy związanej z tematyką pracy pozwala jasno określić problem badawczy oraz hipotezy, które stanowią spójny i dobrze umotywowany układ założeń. Hipotezy sformułowano zgodnie ze stanem wiedzy i z zachowaniem poprawności teoretycznego rozumowania.

Słabszą stroną części teoretycznej jest nie tyle zawartość tematyczna i zakres treści, co sposób porządkowania treści. *Występują* pewne ograniczenia w porządku wyводу i umiejscowieniu treści w ramach punktów, powtórzenia tych samych argumentów, np. w pkt. 1.3. można zalecić uporządkowanie uwarunkowań BIZ według jasno przyjętych kategorii. Bywa, że pojęcia definiowane są po ich wcześniejszym dyskutowaniu (np. horyzontalna dyfuzja wiedzy z BIZ zdefiniowana dopiero na s. 81). Czasem też nie do końca jasne są relacje między nazwą i zawartością niektórych tabel i rysunków (np. rysunek 7 to raczej struktury międzynarodowej wiedzochłonnej działalności niż jej uwarunkowania). Można by też zalecić większą problematyzację przedstawianych treści zamiast ujęć faktograficznych czy prezentacji indywidualnych studiów i poglądów (np. w zakresie definiowania BIZ).

Konkluzja do pkt. 1

Logika rozumowania i poprawność przedstawianych zależności przyczynowo-skutkowych dowodzą znajomości ekonomicznych teorii i ogólnej wiedzy w dyscyplinie ekonomia i finanse. Elementy te odzwierciedlają się w spójny sposób w identyfikacji problemu badawczego, hipotezach i strukturze opracowania.

2) Ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Ocenę umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej oparto na analizie metodycznych założeń pracy oraz realizacji tych założeń. Określone w pracy luki badawcze dotyczą wiedzy na temat BIZ w ujęciu regionalnym, w zakresie metod monitorowania ujawnionych przewag komparatywnych oraz wpływu BIZ na te przewagi. Jak trafnie zauważa Autor, na podstawie systematyzacji stanu badań, istniejące analizy skupiają się na poziomie krajów oraz fizycznych i gospodarczych podstaw ich inwestycyjnej atrakcyjności, przy ograniczonej uwadze dla klimatu inwestycyjnego.

Cele pracy odpowiadają na zidentyfikowane wcześniej luki badawcze. Autor wyodrębnia dwa cele główne, do których należą 1) rozwój wiedzy, czy BIZ wywierają makroekonomiczny wpływ na wzrost wielkości produkcji w krajach goszczących oraz 2) rozwój wiedzy, czy w krajach rozwijających się polityka ekonomiczna państwa powinna zakładać przyciąganie inwestycji zagranicznych. Kierunki badań są przejrzyste, jednak należy zauważyć, że cele te są sformułowane zarazem jako problemy badawcze. Można je rozumieć wprost, jako określenie wpływu BIZ na dynamikę produkcji w krajach goszczących oraz określenie przesłanek dla przyciągania BIZ w ramach polityki gospodarczej w krajach rozwijających się.

Biorąc pod uwagę zidentyfikowaną wcześniej lukę badawczą i oparcie badania empirycznego na polskich województwach, można by zalecić skoncentrowanie celu 1 na regionach nie zaś krajach. Ponadto, sama dynamika produkcji nie odzwierciedla w pełni efektu bogacenia się ani obciążeń związanych z wielkością zatrudnienia w poszczególnych województwach, aby zrozumieć wydajność (produktywność) potencjalnie wynikającą z zaangażowania BIZ. Warto byłoby też doprecyzować określenie krajów rozwijających się w celu 2, związanym z polityką gospodarczą. Nie do końca jasne jest rozumienie tego określenia w stosunku do przedmiotu badań w części empirycznej, tj. Polski, a szczególnie, do polskich województw.

Główne cele doprecyzowano logicznie powiązаныmi celami szczegółowymi, jak *sprawdzenie czy ogólne pozytywne efekty z BIZ w skali makroekonomicznej są większe niż efekty negatywne, opracowanie narzędzia do prowadzenia monitoringu BIZ dla celów regionalnej polityki gospodarczej oraz zbadanie efektów zewnętrznych BIZ zachodzących w gospodarce, która przyciągnęła inwestycje do sektorów o wysokiej intensywności wiedzy i*

dzięki temu włączyła część swojej produkcji do globalnych łańcuchów tworzenia wartości dodanej. Należy zauważyć, że ostatni cel cząstkowy jest istotny z punktu widzenia tematu i teoretycznych podstaw pracy. Został on podjęty w analizach na poziomie województw i ich przestrzennych relacji. Jednak analiza empiryczna w ramach badań własnych, w ograniczony sposób pozwala na wnioski co do specyfiki sektorowej BIZ w zakresie wysokiej intensywności wiedzy. Można by też zalecić wyraźniejsze usystematyzowanie celów głównych wobec celów cząstkowych, wraz z ich numeracją wskazującą na tę hierarchię, by potem w podsumowaniu poddać je precyzyjnie ukierunkowanej dyskusji.

Z celami i przedstawionym stanem wiedzy spójne są trzy hipotezy. Zakładają one wpływ BIZ na ujawnione przewagi komparatywne w produkcji przemysłowej w Polsce w latach 2003-2017 (H1); rozprzestrzenianie się efektów zewnętrznych BIZ na sąsiadujące się województwa (H2) i wpływ BIZ na ujawnione przewagi komparatywne w przetwórstwie przemysłowym w województwach sąsiadujących (H3). H1 warto by doprecyzować do poziomu województw.

Dobór metod i technik badawczych jest adekwatny do celu badania i odpowiada na potrzeby związane z weryfikacją przytoczonych hipotez. Autor zastosował podejście mieszane (*mixed-method approach*), łącząc metody ilościowe i jakościowe. Dominuje modelowanie ekonometryczne, z uwzględnieniem m.in. takich zaawansowanych technik jak regresja panelowa ze stałymi i losowymi efektami indywidualnymi oraz modele panelowe ekonometrii przestrzennej. Metodę ilościową uzupełnia jakościowa analiza treści, na podstawie źródeł zastanych, takich jak analiza aktów prawnych polityki przyciągania BIZ, na podstawie stron internetowych Centrów Obsługi Inwestora w województwach. Należy wyrazić uznanie dla pogłębienia ilościowych analiz o komparatywnych przewagach przez tę rozległą i pracochłonną analizę politykę przyciągania inwestycji w regionach.

Zaznacza się staranność i transparentność w motywowaniu podejścia badawczego i doboru zmiennych do weryfikacji hipotez. Uzasadniono operacjonalizację zmiennych oraz przyjęty zakres czasowy i przestrzenny badania. Czytelnik uzyskuje informację o procedurze badania, ograniczeniach w dostępie do danych i sposobach rozwiązywania problemów analitycznych, oraz o wyzwaniach związanych z objaśnianiem wyników. Interpretacja danych ma charakter wieloetapowy i każe docenić rzetelność badawczą. Można mieć jedynie wątpliwość co do przejrzystości wnioskowania w badaniu jakościowym, gdyż sposób agregacji

treści i wnioskowania jest tu mniej czytelny. Wartościowym elementem warsztatu Autora jest projektowanie i wykorzystanie narzędzi informatycznych do przeglądu literatury, a następnie do pozyskiwania danych ilościowych w modelowaniu ekonometrycznym. Ten ostatni efekt może być uznany za metodyczne osiągnięcie pracy, jako instrument monitoringu oraz informacyjna baza do podejmowania decyzji w zakresie polityki rozwoju regionalnego.

Informacja o zmiennych w badaniu ilościowym jest przejrzysta pod względem kryteriów ich doboru, treści, teoretycznego znaczenia i źródeł. Nasuwa się jednak pytanie o ograniczenia doboru zmiennych w relacji do niektórych szczegółowych celów i hipotez. Zmienną objaśnianą jest ujawniona przewaga komparatywna oparta na wartości dodanej brutto w przetwórstwie przemysłowym w danym województwie. Autor podkreśla walor tego wskaźnika dla pomiaru efektów zewnętrznych produktywności z BIZ, gdyż obejmuje on efekty zewnętrzne w łańcuchach produkcji i skutki migracji międzyzakładowej. Jednak wskaźnik ten nie odzwierciedla wydajności pracy i nie uwzględnia różnic w wielkości sektora, związanych z rozmiarem zatrudnienia w przetwórstwie przemysłowym w poszczególnych województwach. Ponadto, względna wielkość tego wskaźnika może wynikać z relacji między przetwórstwem przemysłowym a wielkością innych sektorów w gospodarce województwa, jak np. sektor usług. Relatywnie niski wskaźnik dla województwa mazowieckiego i małopolskiego wynikać może z nakierowania BIZ na wiedzochłonne usługi i wyższe ogniwa łańcucha wartości, jak np. B+R, usługi informatyczne i wzornictwo. Podobne rozważania, związane z nieuwzględnieniem przeciętnych wartości na zatrudnionego, dotyczą zmiennej objaśniającej, tj. kapitału ulokowanego w BIZ, oraz zmiennej kontrolnej, w postaci relatywnych kosztów zatrudnienia.

W dysertacji, szczególna uwaga kierowana jest na wiedzochłonne BIZ, jako BIZ w sektorach technologicznie zaawansowanych. Powstaje pytanie, w jakim zakresie przyjęty pomiar pozwala na wnioskowanie w zakresie oddziaływania BIZ z tego właśnie obszaru. Generalnie, rozumiejąc ograniczenia dostępnych statystyk, warto byłoby poszerzyć refleksje na temat silnych stron i ograniczeń zastosowanego pomiaru.

Autor raportuje wyniki analiz w sposób przejrzysty, popierając je odpowiednimi prezentacjami w formie tabelarycznej i graficznej. Interpretacje prowadzone są klarownie, choć zdarzają się pewne nieciągłości; np. charakterystykę i wyjaśnienie skupień województw według przewagi komparatywnej poznajemy dopiero w zakończeniu. Hipotezy zweryfikowano w sposób jednoznaczny i poparty odpowiednimi wynikami. Potwierdzono hipotezy 1 i 2,

stwierdzając, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne wpłynęły na ujawnione przewagi komparatywne w produkcji przemysłowej w Polsce w latach 2003-2017 (H1), oraz że efekty zewnętrzne BIZ nie ograniczały się jedynie do województwa, do którego te inwestycje napływają, ale rozprzestrzeniały się na województwa sąsiadujące (H2). W przypadku weryfikacji hipotezy 1, warto by poszerzyć komentarz co do siły prezentowanej zależności między wielkością kapitału BIZ i efektami zewnętrznymi w postaci ujawnionej przewagi komparatywnej w przetwórstwie przemysłowym polskich województw. Szczególnie, jeśli weźmiemy pod uwagę siłę wpływu zmiennej kontrolnej w postaci wynagrodzeń. H3 została zweryfikowana negatywnie, tj. nie potwierdzono, że na ujawnione przewagi komparatywne w przetwórstwie przemysłowym wpływały bezpośrednio inwestycje zagraniczne zlokalizowane w województwach sąsiadujących.

Struktura pracy pozostaje w zgodzie z jej celami i standardami w dyscyplinie. Opracowanie składa się z pięciu rozdziałów, spośród których trzy prezentują wiedzę teoretyczną i stan badań (rozd. 1, 2, i 5). Pozostałe dwa rozdziały (rozd. 3 i 4) mają charakter empiryczny. Rozdział 5 jest umiejscowiony mniej typowo i stanowi przegląd stanu wiedzy w zakresie roli państwa w przyciąganiu BIZ. Można zrozumieć jego rolę jako podsumowującą wyniki badań w odniesieniu do polityki gospodarczej. Zawiera on jednak cenny i poszerzony przegląd badań międzynarodowych w tym obszarze, przydatny bardziej z punktu widzenia systematyzacji wiedzy przed prezentacją metody badania empirycznego i jego realizacją. Wstęp i podsumowanie zawierają wartościową syntezę podstaw teoretycznych, metody i wyników oraz osiągnięć pracy. Strona językowa opracowania jest poprawna i dobrze komunikuje treści.

Konkluzja do pkt. 2

Analiza metodycznych założeń pracy oraz realizacji tych założeń dowodzą umiejętności prowadzenia badań naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse.

3) Ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego

Praca podejmuje problem naukowy o znacznej randze teoretycznej i wartości dla praktyki gospodarczej. Biorąc pod uwagę długie doświadczenia związane z BIZ w historii gospodarczej,

zjawisko podlega ewolucji i wymaga monitoringu w zakresie istoty, determinantów i efektów. Te strukturalne elementy opisu BIZ zmieniają się bowiem w odpowiedzi na transformacje globalnych łańcuchów wartości - otwarcie nowych rynków i metod konkurowania, przekształcenia gospodarek, nowe technologie oraz zewnętrzne szoki.

Oryginalność rozwiązania problemu badawczego przejawia się w warstwie koncepcyjnej, metodycznej i znaczeniu dla polityki gospodarczej. *Osiągnięcie w warstwie koncepcyjnej* obejmuje:

- identyfikację wpływu BIZ na produkcję w województwach w latach 2003-2017 i poszerzenie istniejącego stanu wiedzy o rolę BIZ na poziomie regionalnym;
- zastosowanie oryginalnej perspektywy efektów zewnętrznych BIZ na poziomie regionów, na podstawie adekwatnych ujęć teoretycznych i systematyzacji stanu wiedzy; dotychczasowe badania koncentrują się na czynnikach atrakcyjności BIZ na poziomie kraju, podczas gdy aspekt bezpośredniego otoczenia regionalnego pozostaje słabiej zbadany;
- opracowanie poszerzonego zestawu kryteriów inwestycyjnej atrakcyjności regionów, obejmującego nie tylko tradycyjne czynniki ekonomiczne, ale także jakościowe elementy regionalnej polityki wobec BIZ;
- sformułowanie wniosków co do kierunków i roli regionalnej polityki gospodarczej w odniesieniu do BIZ, na podstawie przeglądu literatury i badań własnych.

Osiągnięcie w warstwie metodycznej obejmuje:

- opracowanie oryginalnego modelu badawczego i jego weryfikację we własnych badaniach empirycznych;
- zastosowanie kompleksowej metody mieszanej do realizacji celów i weryfikacji hipotez badawczych;
- opracowanie pomiaru zewnętrznych efektów BIZ w polskich województwach;
- opracowanie informatycznego narzędzia monitorowania ujawnionych przewag komparatywnych na poziomie województw.

Osiągnięcie w zakresie *polityki gospodarczej* obejmuje:

- poszerzenie rozumienia uwarunkowań i efektów BIZ w gospodarce województw;
- empiryczne wykazanie zróżnicowania efektów BIZ oraz narzędzi polityki przyciągania bezpośrednich inwestycji zagranicznych;
- opracowanie umotywowanej teoretycznie metody pomiaru efektów zewnętrznych BIZ na poziomie województw;
- opracowanie narzędzia monitoringu regionalnej polityki wobec BIZ, jako podstawy decyzji co do źródeł rozwoju województw.

Konkluzja do pkt. 3

Identyfikacja i uzasadnienie problemu naukowego są przekonujące, a rozwiązanie problemu naukowego należy uznać za oryginalne i wartościowe dla nauki i polityki gospodarczej.

Ogólna konkluzja

Praca spełnia wymogi wynikające z trzech kryteriów wymienionych w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Przedstawiona dysertacja dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie ekonomia i finanse, umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Biorąc pod uwagę przytoczone argumenty, wnioskuję o dopuszczenie dysertacji mgr Łukasza Cywińskiego *Efekty zewnętrzne bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Rola polityki państwa w przyciąganiu inwestycji zagranicznych je generujących* do publicznej obrony.

Kraków, 29.05.2023